

Савезни суд 1945–2003

– установа и архивска грађа –

АПСТРАКТУМ: Рад представља сажете информације из Историјске белешке настале после архивистичке обраде фонда Савезни суд.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Примена савезних закона, вођење поступака у кривичним, грађанским и управним предметима пред највишом инстанцом за правосуђе у земљи, пресуде, решења, жалбе, записници, судска пракса, правна схватања, начелни ставови, реферати са опитих и заједничких седница, извештаји републичких врховних судова, реферати са саветовања

Савезни суд је од почетка свог постојања био посебан судски орган чија се надлежност протезала на целу земљу а његово формирање значило изградњу новог судства у социјалистичкој држави. Од тренутка оснивања до престанка постојања пет пута је променио име. Најдуже је постојао под именом Савезни суд, а уједно то је био и последњи званично утврђен назив пре престанка постајања. Првобитни назив био је Врховни суд Демократске Федеративне Југославије (1945), затим Врховни суд Федеративне Народне Републике Југославије (1946), Савезни врховни суд (1953), Врховни суд Југославије (1963) и Савезни суд (1974).

Врховни суд ДФЈ је основан 13. фебруара 1945. Одлуком Председништва АВНОЈ-а.¹ Истом Одлуком установљено је и Јавно тужилаштво ДФЈ, с тим што је претходно донета Одлука о укидању и неважности свих правних прописа донетих од стране окупатора и његових помагача за време окупације, (правни прописи које је окупатор донео укидају се и проглашавају неважећим, а правни прописи донети до 6. априла 1941. укидају се ако су у супротности с тековинама народноослободилачке борбе).² Тако је настала велика празнина коју су привремени органи попуњавали. Држави су били

¹ Службени лист ДФЈ, бр. 4, 13. фебруар 1945.

² Исто.

потребни органи који ће покретати и изрицати пресуде да заштити себе, пре свега нов политички и економски систем, да направи раскид са дотадашњим правним системом и обезбеди легитимитет приликом изрицања пресуда јер је у ратним условима постојао систем војних судова и територијалних судова народноослободилачких одбора. Зато је Председништво привремене народне скупштине донело Закон о уређењу народних судова,³ по коме је Врховни суд ДФЈ био највиши судски орган, под чијим надзором су радили сви судови у земљи. Врховни суд ДФЈ судио је у три већа: кривично, грађанско и војно, (био је највиша инстанца и у систему војних судова). Ова надлежност Врховног суда ДФЈ трајала је до почетка рада Врховног суда ЈНА.⁴

После проглашења Федеративне Народне Републике Југославије, 29. новембра 1945, Врховни суд је наставио да ради као Врховни суд ФНРЈ.

По Уставу ФНРЈ овај суд је био највиши орган правосуђа у земљи, а надлежност му је одређена Законом о уређењу народних судова.⁵

Врховни суд ФНРЈ од 8. маја 1952. на основу Закона о управним споровима решава и одређене управне спорове (и то у првом степену по тужбама управних аката савезних органа, а у другом степену поводом жалби против одлука врховних судова народних република).⁶

Доношењем Уставног закона о основама друштвеног и политичког уређења од 13. јануара 1953, Врховни суд ФНРЈ наставља рад као Савезни врховни суд. Надлежност Савезног врховног суда утврђена је Законом о судовима који је објављен 1. јула 1954.⁷ По овом закону одредбе из области правосуђа остале су исте као и оне по Уставу из 1946. године, па тако Савезни врховни суд у оквиру права и дужности федерације треба да се стара о законитости и јединственој примени савезних закона. Доношење кривично-материјалног и процесног законодавства било је у искључивој надлежности федерације. Овај суд је осим што је обезбеђивао јединствену примену закона и оцењивао законитост одлука свих судова, одлучивао у последњем степену поводом редовних и ванредних правних лекова. У управним споровима у случајевима предвиђеним законом: оцењивао је законитост правоснажних одлука Врховног војног суда и Врховног привредног суда; решавао је сукобе надлежности између судова и савезних органа управе, између редовних и војних судова и између редовних и привредних судова.

Уставом из 1963. године дошло је до преокрета у овлашћењима федерације код уређења правосудног система, односно организације и надлежности судства. Ово законодавство није више искључиво федерално, већ

³ *Службени лист ДФЈ*, бр. 67, 4. септембар 1945.

⁴ *Службени лист ФНРЈ*, бр. 58, 19. јул 1946.

⁵ *Службени лист ФНРЈ*, бр. 51, 25. јун 1946.

⁶ *Службени лист ФНРЈ*, бр. 23, 23. април 1952.

⁷ *Службени лист ФНРЈ*, бр. 30, 1. јул 1954.

основно што значи да се омогућава доношење допунског законодавства федералних јединица. Овај Устав поред осталог уводи и категорију самоуправних судова, уз обавезу свих судова да прате и проучавају друштвене појаве од интереса за обављање судске функције и да предлажу мере за спречавање друштвено опасних појава.

Уставним законом о спровођењу Устава СФРЈ,⁸ Савезни врховни суд мења назив у Врховни суд Југославије. Као и у осталим односима у федерацији, тако су и по питању правосуђа јачала овлашћења република и аутономних покрајина у односу на федерацију. Врховни суд федерације је био највиши суд опште надлежности, који је имао право и дужност да утврђује начелне ставове и начелна правна схватања о питањима значајним за јединство у примени савезних закона од судова опште надлежности и специјализованих судова. Одлучивао је о редовним правним средствима против одлука републичких врховних судова, кад је то предвиђено савезним законом, затим о ванредним правним средствима против правоснажних одлука судова којим је повређен савезни закон, о управним споровима против одређених управних аката савезних органа и организација које врше јавна овлашћења на територији целе Југославије, решавао сукобе надлежности између судова разних република. Надлежност и организација овог суда ближе су уређена Основним законом о судовима опште надлежности који је ступио на снагу 25. фебруара 1965. године.⁹

Доношењем Устава из 1974. године наступа нови период правосудног система у земљи односно у федерацији. У надлежност федерације остало је уређење савезног правосудног система који су, поред Савезног суда, сачињавали и судови из оквира војног судства (Врховни војни суд и првостепени војни судови), Савезно и Војно тужилаштво ЈНА и Савезно јавно правобранилаштво. Савезни суд под овим називом почиње да ради 1. јуна 1974, а истог дана у складу са одредбама Уставног закона за спровођење Устава СФРЈ, престаје рад Врховног суда Југославије.¹⁰ Истовремено је укинут Врховни привредни суд, а Савезни суд је преузео његову надлежност у предметима привредних преступа. Уставом из 1974. године и Законом о Савезном суду сужена је надлежност Савезног суда у грађанским предметима. Искључена је могућност по ревизијама против пресуда врховних судова република или покрајина донетих у другом степену и уведен је нови ванредно правни лек – Захтев за ванредно преиспитивање пресуда врховних судова, али само када се ради о повреди јединственог југословенског тржишта.

За односе у правосуђу била је од значаја и уставна реформа у републици Србији из 1989. године, која је условила стварање јединственог судског система републике Србије са Врховним судом Србије као највишом судском

⁸ *Службени лист СФРЈ*, бр. 14, 10. април 1963.

⁹ *Службени лист СФРЈ*, бр. 7, 17. фебруар 1965.

¹⁰ *Службени лист СФРЈ*, бр. 21, 30. април 1974.

инстанцом редовног судства. Надлежност и овлашћења Савезног суда поново се мењају приликом формирања Савезне Републике Југославије, као и доношењем Устава од 27. априла 1992.¹¹ Новина је да је изостављена могућност институционалног поступања Савезног суда у случајевима кад су ранија кривична законодавства прописивала смртну казну, јер је чланом 21 став 2 укинута могућност прописивања смртне казне. Иако је формално постојао и радио до 2003. године ауторитет његових одлука, ставова и мишљења битно се променио. Републике су, уместо заједничких, јачале сопствене органе и институције, градећи све мање обавезујући однос према органима заједничке државе. То ће резултирати све већим удаљавањем Србије и Црне Горе, двеју чланица удружених у државну заједницу под именом Србија и Црна Гора.¹²

Уставном повељом Државне заједнице СЦГ чл. 46 одређене су надлежност, састав, избор судија и рад Суда Србије и Црне Горе, који је конституисан на седници 7. јула 2004. Пошто је веома мало воље и напора уложено у очување заједничке државе, то ни Суд СЦГ није могао да заживи, па је и његово постојање постало беспредметно. Тако је чланом 2 Уредбе о положају појединих институција бивше Србије и Црне Горе и Служби Савета министара,¹³ прописано да престаје са радом Суд Србије и Црне Горе. Према наведеној Уредби (чл. 4) предмете Суда СЦГ у којима се оцењује законитост коначних управних аката преузима Врховни суд Србије, предмете у којима се одлучује о усклађености општих аката са законом преузима Уставни суд а остали предмети обустављају се даном ступања на снагу Уредбе, без доношења било каквог акта о обустави.

У току постојања Савезни суд је створио 700 метара регистратурске грађе и то: 4130 фасцикли, 366 административних књига и 36 кутија картоке. Она је преузета у Архив Југославије у три наврата.

¹¹ Архив Југославије је 10. новембра 1994. донео *Упутство за сређивање и обраду архивских фондова и израду информативних средстава у Архиву Југославије*, ради утврђивања методологије рада приликом сређивања и обраде архивских фондова. Један од критеријума за формирање целине фонда јесте *да код ствараоца архивске грађе није било крупнијих промена у његовој организацији и територијалној надлежности*. Како, међутим, сам Устав Савезне Републике Југославије од 27. априла 1992. говори о континуитету Савезног суда, кроз чланове 108 (надлежност), 109 (избор судија) и 110 (престанак и разрешење судија) а Закон о Савезном суду од 14. августа 1994. још ближе уређује надлежност, организацију и рад Савезног суда, све у циљу даљег постојања и рада Савезног суда, видимо да и *de jure* и *de facto* постоји континуитет у раду Савезног суда од 13. фебруара 1945. до 8. јуна 2006. и да је из тог разлога непотребно органску целину архивске грађе Савезног суда цепати зато што наведени критеријум за формирање фонда није испуњен.

¹² *Службени лист СЦГ*, бр. 1, 4. фебруар 2003, Одлука о проглашењу Уставне повеље државне заједнице Србија и Црна Гора.

¹³ *Службени гласник РС*, бр. 49, 8. јун 2006.

Прва примопредаја између Архива Југославије и Врховног суда Југославије, према записнику о примопредаји архивске грађе, извршена је 23. маја 1972.¹⁴ за период 1946–1960. године. Преузето је 766 фасцикли и 59 књига, односно 116 метара. На наведеној грађи уочена су следећа оштећења: механичка 5–10%, хемијска (од влаге 95–98% релативне влажности и корозије која је настала од спајалица) а на појединим местима примећени су трагови микробиолошког оштећења.

Друга примопредаја извршена је према Записнику о примопредаји архивске грађе¹⁵ између Архива Југославије и Савезног суда 13. августа 1993. Том приликом преузето је 1505 фасцикли, 129 књига и 17 кутија картотеке, односно 244 метара, а за период 1947–1974. преузета је регистратурска грађа следећих стваралаца: Врховног суда ФНРЈ 1947–1953, Савезног врховног суда 1953–1963, Врховног суда Југославије 1963–1974, Врховног привредног суда 1966–1974. Тада Савезни суд није предао Архиву Југославије 179 фасцикли грађе Службе за документацију. Сачињена је Службена белешка о прегледу архивске грађе Савезног суда од стране стручне комисије Архива Југославије, јер је због неодговарајућег смештаја грађа била оштећена. Сам стваралац регистратурске грађе има обавезу да чува грађу од оштећења и нестанка (од влаге, врућине, пожара, ултраљубичастих зрака, директног сунчаног светла, инсеката, крађе и слично), али је у овом случају због свеукупних прилика у држави дошло до потпуне небриге па је то и на грађи било очигледно. Према наведеној белешци целокупна регистратурска грађа Савезног врховног суда је микробиолошки и хемијски заражена, а физички оштећена од лаког до тешког степена оштећења.

Трећа примопредаја извршена је према Записнику о примопредаји архивске грађе¹⁶ од 27. августа 2008. на основу укидања институције чл. 16 Закона о спровођењу Уставне повеље државне заједнице Србије и Црне Горе.¹⁷ Преузета је грађа Савезног суда за период 1974–2002. године, у количини од 1858 фасцикли, 175 књига и 19 кутија картотеке, укупно 340 метара грађе. Физичко стање грађе било је изузетно лоше, пошто је била смештена односно премештена у потпуно неадекватан простор, без струје и вентилације у влажном и запуштеном месту. Тада је пронађен део грађе Врховног суда Југославије (Уписници поверљиве архивске грађе 1946–1960. и Уписници строго поверљиве архивске грађе 1947–1960, фасцикла поверљиве и строго поверљиве архивске грађе за период 1957–1963. и матична књига службеника) који је издвојен и припојен раније преузетој грађи.

Током сређивања фонда констатовано је да архивска грађа Савезног суда није комплетна. Недостају кривични предмети по захтеву за заштиту

¹⁴ АЈ-212, Досије фонда Савезног врховног суда, бр. 03-95/1, 23. мај 1972.

¹⁵ Исто, Досије фонда, 02. бр. 395/1, 13. август 1993.

¹⁶ Исто, Досије фонда, 02 бр. 344/1, 27. август 2008.

¹⁷ *Службени лист Србије и Црне Горе*, бр. 1/2003.

законитости Савезног јавног тужиоца за период 1946–1950. године.¹⁸ Недостају предмети Крс – разни кривични предмети из периода 1961–1981. Такође, недостају грађански предмети по захтеву за заштиту законитости Савезног јавног тужиоца из 1945. и 1946, као и Р/Грс – разни грађански предмети 1961–1981. Недостају предмети Ур/Урс – остали предмети управних спорова 1961–1981, као и архива Судске управе 1945–1952. године. Административне књиге из 1945. нису сачуване осим Уписника Су – судска управа, и део књига евиденција из периода 1992–2002. године.

Архив Србије и Црне Горе одобрио је 2006. године уништење 60 фасцикли Крс – разни други кривични предмети 1982–1991, 11 фасцикли Р/Грс – разни грађански предмети 1982–1991, и 38 фасцикли Кднс – кривични предмети сукоба надлежности и делегације надлежности 1982–1991. године,¹⁹ као безвредни регистратурски материјал.

Валоризацијом грађе Савезног суда утврђено је да део регистратурске грађе по садржајној вредности и другим критеријумима за валоризацију, нема никакав значај за научне, јавноправне или приватноправне потребе и да је као такав предложен за издвајање из фонда и уништење.²⁰ Део грађе морао је бити издвојен и уништен као безвредан регистратурски материјал, јер је био микробиолошки заражен и тешко оштећен, због лоших смештајних услова у којим је грађа била у Савезном суду. Укупна количина издвојеног безвредног регистратурског материјала је 664,50 метара, а потиче из периода 1946–2002. године.

Архивска грађа Савезног суда сређена је по принципу провенијенције и првобитног реда, пошто је регистратурска грађа истог у настанку евидентирана у основне евиденције и архивирана по утврђеном систему који је предвиђен административним пословањем ствараоца. Грађа је архивирана по материји односно по одговарајућим групама. Основи материјали груписани су по словним ознакама.

¹⁸ У Записнику о прегледу грађе Савезног врховног суда од 14. априла 1958. наведено је да су уништене 4 фасцикле регистратурске грађе, одлуком Председништва Владе ФНРЈ 1951. године. Пошто није наведено о којој грађи се ради, претпоставка је да се ради о разним кривичним предметима, узимајући у обзир да је одлуку донело Председништво Владе ФНРЈ и да они недостају у грађи. АЈ-212, Досије фонда.

¹⁹ АЈ-212, Досије фонда, Напомена уз попис архивске грађе Савезног суда.

²⁰ Видети: Попис безвредног регистратурског материјала Савезног суда, Досије фонда АЈ-212.

Архивска грађа Савезног суда има следеће класификационе групе:

- I. СТРОГО ПОВЕРЉИВА АРХИВА
- II. ПОВЕРЉИВА АРХИВА
- III. СУДСКА УПРАВА
- IV. ДОКУМЕНТАЦИОНО-ИНФОРМАТИВНИ МАТЕРИЈАЛ
- V. КРИВИЧНИ ПРЕДМЕТИ
- VI. ГРАЂАНСКИ ПРЕДМЕТИ
- VII. УПРАВНИ ПРЕДМЕТИ
- VIII. ФИНАНСИЈСКА ДОКУМЕНТАЦИЈА
- IX. ПЕРСОНАЛНА ДОКУМЕНТАЦИЈА
- X. КЊИГЕ ЕВИДЕНЦИЈЕ.

Архивска грађа Савезног суда (212) има изузетан значај и са научног, историјског, културног и друштвеног аспекта. Постоји мало фондова из социјалистичког периода који имају такву вредност. Значај се превасходно огледа у државној хијерархији коју је Савезни суд имао од оснивања до престанка постојања. Као највиши судски орган у земљи од дана оснивања 13. фебруара 1945. па до 2003. кад је формално престао са радом, био је носилац утврђивања начелних ставова о питањима од интереса за јединствену примену савезних закона од стране судова, заштите људских слобода и права, посебно у одлучивању у последњем степену што је доприносило остваривању начела једнакости свих пред законом. Савезни суд је имао незаменљиву улогу кад су се улагали ванредни правни лекови против одлука судова у републикама у питањима примене савезних закона, као и сукоба надлежности између истих, одлучивао је о законитости коначних управних аката савезних органа. За научне и стручне радове најзначајнија је архивска грађа класификационе групе Документационо-информативног материјала где се налазе: правна схватања, начелни ставови, реферати са општих и заједничких седница, извештаји републичких врховних судова, реферати са саветовања, стручне расправе, примедбе, мишљења, усвојени закључци, записници, елаборати, статистички подаци итд. За јавност биће интересантни кривични предмети који су процесуирани и до сада нису били доступни јавности, а у вези са познатим личностима и догађајима из наше новије историје. Посебан значај има издавачка делатност Савезног суда која постоји од 1952, када је изашла прва књига *Збирка судских одлука* донетих у периоду 1945–1952. године. Савезни суд је у оквиру своје издавачке делатности објављивао *Збирке судских одлука* и *Билтен судске праксе*. *Збирке судских одлука* објављују начелна мишљења и правна становишта као и одлуке врхов-

них судова народних република. Постоји више од 36.000 објављених правних ставова који представљају важан извор за изучавање примене права и најаутентичнији су извор судске праксе коју су користили правници, судије и адвокати у свом раду. Савезни суд је издавао и *Билтен судске праксе* од 1960. године, у којем су објављивана правна становишта заузета на седницама одељења Савезног суда, начелни ставови заузети на општим и заједничким седницама Савезног суда са Врховним војним судом и републичким судовима као и правни ставови заузети у одлукама Савезног суда. *Билтен судске праксе* излазио је до 1993. у надлежности Савезног суда, а од маја 1994. прешао је у организацију Јавног предузећа „Службени гласник“. У наведеном периоду објављено је преко 20.000 разних правних ставова Савезног суда који су допринели информисању о свим наведеним питањима. Овим публикацијама омогућено је уједначавање судске праксе, што је доприносило и већој ефикасности судова.

Грађа је углавном оригинална, мада има и знатан број оверених преписа и неоверених копија. Од докумената најбројније су пресуде, затим решења, жалбе, захтеви, записници, извештаји, статистички подаци, реферати, анализе, тумачења, упутства, уредбе, уговори, статутути, закључци, дискусије, правна мишљења, примедбе, географске карте, молбе, елаборати и други. Језик докумената је српски, хрватски, словеначки, македонски, (постоје пресуде у грађи које нису преведене на српски, већ су оригинали на језику који је у датом случају био у службеној употреби).

Граничне године фонда и архивске грађе су 1945–2003. Укупна количина је 35,50 метара архивске грађе, односно 261 фасцикла са 289 јединица описа и 329 књига евиденције. Као информативно средство урађен је сумарно-аналитички инвентар. Сигнатура архивске грађе фонда садржи ознаке Архива Југославије (АЈ), број фонда (212), број фасцикле и јединице описа.